

Az irodalmi hivatásosodás és az írói szolidaritás új formái a 19. század közepén: a Magyar Írói Segélyegylet esete*

1. Források, módszertani előfeltevések és a kérdésfelvetés kontextusa

A társadalomtörténet többféle módon próbálta megragadni a 18. század végétől végbement változásokat. Az utóbbi évtizedek egyik érdekes és hatékony modelljét mindehhez az ún. hivatásosodásvizsgálatok (más nevükön professzionalizációs kutatások) szolgáltatták, amelyek a szakmai identitás mint modern identitásforma vizsgálatát szorgalmazták. Noha nagyon eltérő megoldásokat, magyarázómodelleket ajánlottak, és eltérő jelenségekre helyezték a hangsúlyt, ám mindannyiukat az a közös előfeltevés kötötte össze, hogy a rendi társadalom helyét folyamatszerűen átvevő meritokratikus társadalom újszerű viszonyokban és intézményekben öltött testet, s ezek vizsgálata a történeti modernizációs folyamatok megértését segítheti elő. A kutatások azon részében, amelyeket a magam számára mérvadónak tekintek, a modern és a modernizáció nem értékelő természetű, hanem csak egy időszakra és egy jelenségegyüttesre utaló, leíró jellegű fogalmak. Tehát amikor ezek a kutatások arról a kiindulópontjukról beszélnek, hogy a modern értelemben vett társadalmakban az egyén státusát nem a születési előjogok határozzák meg, hanem a képzettség, mindezt nem evaluatív módon teszik. A modern és modernizációs jelenségekkel nem állítanak szembe semmiféle „premodern” jelenséget s azt sem gondolják, hogy a modern és modernizációs folyamatok jobbakk, érdekesebbek lennének vagy értékelő mércét szolgáltatnának korábbi időszakok folyamatainak megértéséhez és megítéléséhez.¹

* A tanulmány az MTA Bolyai-ösztöndíj támogatásával készült, és *A modern irodalmári hivatás létrejötte és Gyulai Pál munkássága* munkacímet viselő monográfia egyik rövidített fejezete.

¹ A téma gazdag és szerteágazó szakirodalmából: Lothar BURCHARDT, *Professionalisierung oder Berufskonstruktion? Das Beispiel des Chemikers im wilhelminischen Deutschland*, *Geschichte und Gesellschaft* 1980/3., 326–348. (*Professionalisierung in historischer Perspektive*); *Professions in Theory and History. Rethinking the Study of Professions*, szerk. Michael BURRAGE – Rolf TORSTENDAHL, Sage,

A hivatásosodásra irányuló kutatások a meritokratikus társadalom kialakulását, értékeinek forgalmazását, terjedését, interiorizálását több jelenség mentén kívánják megragadni. A specializáció, a bürokratizáció és a piacodosás három olyan kulcsfontosságú tendencia, amelyet több vagy kevesebb súllyal minden hasonló kutatás felemlít. A specializáció igazából a jelenségeknek nagyon tág spektrumát foglalja magában a szóban forgó munkák szótárában. Utalhat általában a modern értelemben vett szakmák társadalmi kitermelődésére (s vele együtt a munka új képzeteire, az időérzékelés újfajta tagoltságára, s a munkaidő, a szabadidő, a munkahely képzetköreinek következményére a társadalom újszerű szerveződésében): ezekben az esetekben a figyelem középpontjába kerül egy-egy foglalkozás szakmai önszerveződésének minőségi és mennyiségi vizsgálata, a szakma önszerveződése, érdekérvényesítő intézményeinek létrehozása, reprezentációja vagy a szakmai ideológimáknak az adott szakmát hivatásként építő

London, 1990.; *German Professions 1800–1950*, szerk. Geoffrey COCKS – H. Konrad JARAUSCH, Oxford UP, Oxford – New York, 1990.; KOVÁCS M. Mária, *Liberal Professions – Illiberal Politics*, Oxford UP, Oxford – New York, 1994. [magyarul: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*, Budapest, Helikon, 2001.]; MAZSU János, *The Social History of the Hungarian Intelligentsia 1825–1914.*, ford. Mario D. FENYO, Columbia UP, New York, 1997.; *Professionen in modernen Osteuropa / Professions in Modern Eastern Europe*, szerk. Charles MCCLELLAND – Merl SIEGRIST – Stephan HANNES, Duncker & Humblot, Berlin, 1995.; Harold PERKIN, *The Rise of the Professional Society. England since 1880*, Routledge, London – New York, 1990².; Harold PERKIN, *The Third Revolution. Professional Elites in the Modern World*, Routledge, London – New York, 1996.; Dietrich RÜSCHERMEYER, *Professionalisierung. Theoretische Probleme für die vergleichende Geschichtsforschungen*, Geschichte und Gesellschaft 1980/3., 311–325.; Szívós Erika, *Kartársak és harcostársak. Vázlat a professzionalizáció magyarországi történetéhez = A mesterség iskolája. Tanulmányok Bácskai Vera 70. születésnapjára*, szerk. BÓDY Zsombor – MÁTAY Mónika – TÖTH Árpád, Osiris, Budapest, 2000, 33–59. Az irodalmat vagy a művészeteket érintő kutatásokból: Harro SEGEBERG, *Vom Wert der Arbeit. Zur literarischen Konstitution des Wertkomplexes. „Arbeit” in der deutschen Literatur 1770–1930. Dokumentation einer interdisziplinären Tagung*, Niemeyer, Tübingen, 1991. Korábbi kísérleteim a módszertan bevezetésére: Gyulai Pál Madách-kiadása. *A diakrón filológia mint értelmező jellegű diszciplína = A kolozsvári Magyar Irodalomtudományi Társzék első házikonferenciájának előadásai*, szerk. BERSZÁN István, Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2003.; „Mi van egy névben?” *A szerzői név modern jelentéstartalmainak kanonizációja = Új narratívák(?) Fialat kutatók tanulmányai az irodalom- és társtudományok köréből. A Romániai Magyar Doktoranduszok és Fialat Kutatók IV. Tudományos Konferenciáján elhangzott előadások. A nyelv-, irodalom- és történettudományi szekció előadásai*, szerk. T. SZABÓ Levente – VIRGINÁS Andrea, Kriterion, Kolozsvár, 2004.; *A magyartanárság születése. Gyulai Pál egyetemi tanársága és a magyar irodalomtörténeti képzés hivatásosodása*, ItK 2006/6., 677–701.; *Milyen nyelven beszéljen az irodalom tudománya? Az irodalmi hivatásosodás nyelvi következményei a 19. század közepén = Nyelvek és nyelvváltozatok. Köszöntő kötet Péntek János tiszteletére*, II., szerk. BENŐ Attila – FAZAKAS Emese – SZILÁGYI N. Sándor, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár, 2007, 299–316. Az egyes (főként az irodalom- és történettudományi) hivatásosodásának „többidejű” folyamatáról, ideológiai használatairól, illetve a szakirodalom jellegéről, tendenciáiról lásd értelmezésemet: *Módszertani ajánlat a irodalom és antropológia kapcsolatahoz: az irodalmi hivatásosodás, kézirat, megjelenés alatt*.

jellege. Más értelemben ugyanez a gyűjtőnév vonatkozhat a diszciplínának és a diszciplinarizálódásnak arra az újszerű rendjére, ahogyan a tudományos tudás a 18. század végétől szerveződni kezd. Az új tudományágak kialakulása, a régiek újraszerveződése, a diszciplínák önértelmezése, társadalmi státusa, rétegződése, az egyes diszciplínák specialistáinak kialakulása, illetve a specialista és a dilettáns képzetköreinek értékelő természetűvé válása egyaránt fontos és lényegbevágó kérdései ennek a kutatási iránynak. De mindennél jóval szűkebb értelemben is előfordul a specializáció fogalma: a társadalmi munkamegosztásnak egy, a hivatásosodó társadalomban egyre szűkülő, egyre speciálisabb körére utal.

A bürokratizáció fogalma ebben az összefüggésben nemcsak az állami és másfajta bürokrácia kialakulására utal, hanem a tudás kodifikálásának új formáira, az uniformizált és standard tudás kialakításának, forgalmazásának új módzataira, intézményeire is – különösképpen a szakmák szerveződése esetében. A bürokratizáció ilyen értelemben vett kutatása egyben az állam új szerepvállalására is felhívta a figyelmet, többek között az egységesedő, állami kontroll alá vont oktatás szerepére a meritokratikus társadalom berendezkedésében.

A piacosodás és a piaci gondolkodás különféle formáinak megjelenése és meghonosodása a hivatásosodás vizsgálataiban úgy tűnik fel, mint amely a közeposztályosodás vagy a polgárosodás mechanizmusait, illetve a polgári nyilvánosság megjelenését segít értelmezni. De nem egy esetben az értelmezők ugyancsak innen indulnak ki, amikor a meritokratikus társadalomban előálló újfajta egyenlőtlenségeket az iskolai végzettséghez, illetve e végzettség piaci értékéhez kapcsolják. Nem véletlen, hogy ebben az összefüggésben is feltűnik az a folyamat, amelynek során a rendi értelemben vett hagyományos vezető rétegek térvesztését követően bizonyos, szakértelemmel rendelkező csoportok maguk válnak a társadalom elitjévé vagy legalábbis annak meghatározó részévé. A modern értelemben vett értelmiség létrejötté, rekrutációs mechanizmusai kétségkívül a hivatásosodás főcsapásai közé tartoznak a kutatás nagyon eltérő módszertani irányjaiban egyaránt.

Az irodalom hivatásosodásának kérdése ritkán felvetett probléma a társadalomtörténeti kutatásokban, lévén, hogy azt általában valamiféle tökéletlen, nem teljes értékű folyamatként szemlélik. Ráadásul a hivatásosodáskutatások kedvenc csoportjaihoz, az orvosokhoz, a mérnökökhöz vagy az ügyvédekhez képest mennyiségileg is elenyésző, ráadásul nehezen is kvantifikálható a művészek és irodalmárok száma. A kérdés angol és francia nyelvű irodalmában ennek okán gyakran félhivatásosoknak (*semi-professional*) nevezik a művészeti és irodalmi hivatásosodás résztvevőit, ha egyáltalán megemlítik őket. Ennek ellenére – vagy épp ezért – különösen érdekfeszítő az irodalom helyzete e módszertan felől. Hiszen nemcsak az irodalom és társadalom 19. századi összefüggését teheti újra

termékeny problémává, hanem fordítva a módszertan néhány eredeti kérdésfelvetése is érdekesen újragondolható e határhelyzetben levő forráscsoport, az irodalom felől.

Az irodalmi hivatásosodás egyik fontos értelmezési lehetősége és közege a szakmai szervezetek vizsgálata révén történhet. Az utóbbi években néhány olyan forrás került elő a Magyar Országos Levéltár és más levéltárak, kéziratárak anyagából, amelyek lehetővé teszik, hogy a 19. század közepének egyik legfontosabb szociális alapon szerveződő szakmai szervezetének, a Magyar Írók Segélyegyletének a működését nemcsak filológiaiilag, hanem a hivatásos írói identitás kialakulása szempontjából is jobban érthessük.²

2. Az irodalmi segélyezés logikája a kereszt(y)én(y)i kegyelet és a szakmai szolidaritás között

A 19. század elejének-közepének segélyegyletei igen sok szálon kötődnek a keresztényi segítség elveihez, s ilyenként az egyházi irgalmasság intézményeihez.³ Kötődéseik mikéntje azonban távolról sem egysíkú, s ez nemcsak a társadalom új szerveződéséről való gondolkodásmódokra vethet fényt, hanem az állami szociálpolitikához, szociális felelősségvállaláshoz vezető utat teheti láthatóvá. Az egyházi szerepvállalás fellazulása és az állami szerepvállalás jelentkezése közötti időszak nemcsak egy telikus folyamatban – mint az állami szociálpolitika létrejöttének rövid és nem ritkán zűrésnek ábrázolt előtörténete – vehető szemügyre, hanem mint a kései rendi társadalom kategóriáit (például a céhek szervezőelveit) vagy a létrejövőfélben levő modern szakmák szerveződését, önértelmességét alapjaiban meghatározó időszak és jelenség. Az irodalmi segélyezés egylet formájában való intézményesítésének kísérlete épp a szociális gondolkodásnak ebben az új, köztes időszakában történik. Sokatmondó lehet, hogy milyen hagyományokra épít, ezeknek a logikájából mit és hogyan vesz át, s miközben a segélyezést szakmai céllá teszi, ezt a célt milyen modellekből, logikákból, nyelvhasználatokból építi fel az irodalmi rendszeren belül, s a maga során hogyan épül bele mindez az irodalmi rendszer működésébe és önértelmezésébe.

² A korábbi években a nyomtatott források alapján rövid összefoglalót adott az írói segélyegylet alapításáról és szerepéről: SZAJBÉLY Mihály, *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*, Universitas, Budapest, 2005., illetve: SZILÁGYI Márton, *Petőfi Zoltán konfliktusos élete és halála*, Bárka 2002/4., 77–79.

³ A reformkori segélyegyletek működéséről átfogó és módszertanilag is alapvető képet ad TÓTH Árpád, *Önszerveződő polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*, L'Harmattan, Budapest, 2005, 53–112.

Hiszen az irodalmi rendszer felől nézve sem mindegy, hogy ki segít kit, és miért teszi, illetve a segítségnyújtó milyen magyarázatot rendel hozzá a cselekedetéhez, valamint közvetlenül vagy valamilyen közvetítő intézményen keresztül történik-e a támogatás. Mint ahogyan az sem magától értetődő, hogy a szóban forgó intézmény milyen célokat tűz ki maga elé, hogyan rekrutálja tagságát és döntéshozatali szerveit, miként hozza döntéseit: ugyanazon segítő és segített kapcsolatának teljességgel más értelmet adhat egy-egy ilyen összetevőnek a jelenléte, hiánya vagy különbsége. Mindez arra ösztökélhet, hogy körüljárjuk a Magyar Írók Segélyegylete kényszerűen hosszúra nyúlt tervezésének egyik jellegzetességét: hogy a szakmai alapon való segítségnyújtás hogyan értelmezte át, dolgozta újra a segítségnyújtás korábbi felekezeti elveit, s a korábbi eljárásoknak hogyan adott teljességgel eltérő jelentésárnyalatot az új használó közeg.

A Garay család javára történő gyűjtés sikere nyomán fogalmazódott meg markánsan az írók és családjaik segítésének intézményesítése. A korabeli mércével nagy méreteket öltő gyűjtésnek nemcsak az 1854-es felhívásai apelláltak gyakran az irgalmasság jócselekedeteire, hanem minden jel szerint az irodalmi jótékonyág gyakorlásának legsikeresebb pillanatai felekezeti alkalmakhoz kapcsolódtak. Például a Vasárnapi Újság egyik tavaszi száma úgy számolt be a beérkezett adományok sokaságáról, hogy diszkréten fel is fedte az író családjának való segítségnyújtás jellegzetes alkalmatípusait: a kereszt(y)én(y) egyházi évnek a jócselekedetek gyakorlását programszerűen előíró időszakait. A Garay (majd pedig Vörösmarty) családja javára történő adakozás tehát minősíthető ugyan rendkívüli irodalmi eseménynek, de eközben nem téveszthető szem elől, hogy az adakozás kereszt(y)én(y)i modelljeire, közvetítőire és főként alkalmaira építve szerveződik, s sikere is részben ennek tudható be (és nemcsak az irodalom iránti kétségkívül erős korabeli érdeklődésnek vagy Garay írói kitűnőségének): „Hiszen úgy sincs még vége az adakozásoknak. A hosszú bőjtön ismét bő alkalom nyílik jótékonyágot gyakorolni. A lapok nem szűnnek meg adakozásokat elfogadni, s bizton hiszem, hogy a Vasárnapi Újság is örömet enged egy kis helyet, hozzáküldendő adakozások közlésének. Az Isten áldja meg.”⁴

Vagy ott van a Magyar Sajtóban az egylet eszméjének újbóli felbukkanása kapcsán felszólaló, nevét nem vállaló aggastyán, aki hosszú programjának élén az idős és beteg írók segélyezését kivált keresztényi szempontból tartotta elodázhatatlannak és megkerülhetetlennek. Programszövege olyan időszakban íródott, amikor a csaknem fél évtizedes hallgatás után terítékre került egyletalapítás újólág felvetette annak a kérdését, hogy kit is szükséges és érdemes segélyezni. Az élete delén és alkotóerejének teljén feltehetőleg egyaránt túllevő szerző iga-

⁴ *Pesti levelek II.*, Vasárnapi Újság 1854. március 12.

zából abbéli félelmének adott hangot, hogy a majdani egyesület elsősorban a sikeres és produktív, de ideiglenesen munkaképtelen írókat fogja kedvezményezni. A segélyezetteknek ezzel a csoportjával szemben a maga számára az érdemteli múlt vagy a keresztényi kegyelet, esetleg mindkettő érvét hozhatta fel. Jelentéssel, hogy – a későbbiekben idézett, az egyesület megalakulása és a segélyezési folyamat beindulása utáni véleményekkel ellentétben – itt még kizárólag az utóbbihoz folyamodott:

Magukra az egyletnél már egyszer jelentett veterán írókra pedig annyival inkább szükségeltetnék figyelemmel lenni az Egylet, mivel azok száma csak igen kevés lehet, és ők a nemzetnek ezen szerencsésen túlélte nagylelkűségét úgysem fogják élvezhetni sok évig! Aztán: a veterán és kivált elbetegesült írók iránt a keresztényi szeretet követeli az egylettől, hogy adjon hamar, nehogy úgy járjon, mint járt hajdan Periklész az Anaxagorász pislogó lámpájával, melyben olajt tölni midőn este későn adott parancsolatot, mire a segély megérkezett az életlámpa már kialudt.⁵

A keresztényi segítség eltérő értéke ugyanakkor az egylet bejegyzése kapcsán vált az államapparátus és az írók közti pengeváltás tárgyává. A sürgősségi eljárással lebonyolított bejegyzés ürügyén ugyanis báró Eötvös a „magyar írók segélyegyletének megalapítására és alapszabályainak kidolgozására alakult bizottmány” elnökeként a kezdeményezők nevében olyan sommás alapszabályzatot juttatott el 1861 októberében a helytartótanácsához, amely számos kiskaput hagyott a segélyezendőkhöz személynél: például nem zárta ki az állam elleni bűncselekményben vétkesnek találtakat a jövőbeni társulat célcsoportjának köréből. Eötvös nem kevés sikerrel érvelt „a szent cél érdekében az alapszabályok mielőbbi megerősítése” mellett, az 1854 óta többször elhalasztott jóváhagyás röpké két nap leforgása alatt végbe is ment, noha a levéltári források tanúsága szerint a hivatalnokok az alapszabály egyik kitételét nem hagyták szó nélkül, s ez kis híján a segélyegylet létrejöttébe került. A helytartótanács véleményezője ugyanis kétesnek találta az alapszabály második pontjának kereszténység- és erkölcsértelmezését. Úgy vélte, hogy az állam ellen vétők egyben a kereszténység és erkölcsiség normáit is áthágják, s mint ilyeneket nem szerencsés biztatni még egy segély erejéig sem:

Az egylet közhasznú és jótékony célja meleg pártolást igényelvén, és az ezen cél elérésére fordított eszközök az alapszabályokban tökéletesen kifejtve lévén

⁵ Memorandum a magyar írók segély-egylete ügyében, Magyar Sajtó 1859. december 23., 2. (Kiemelés tőlem.)

és törvénybe nem ütközvén, az alapszabályok azonnali helybenhagyása semmi kétséget nem szenvedne, ha azoknak 2§[-ában] csupán oly írók segélyezése nem záratott volna ki, kik irodalmi tevékenységüket sem az erkölcsiség, sem a keresztény vallás ellen nem fordították, s így mintegy közvetve ki nem mondatott volna, hogy az irodalom terén kifejtett azon működés, mely az állam törvényei felforgatásában bíróilag vétkesnek találtatott, az egylet eljárását korlátozni nem fogja, miután ilyen működést nem mindig lehet olyannak tartani, mely által az erkölcsiség és vallás általános fogalmaiban értetik.

Ennél fogva az egylet felszólítandó volna, hogy az érintett 2§ végéhez ezen szavakat „vagy az állam törvényei felforgatására követett iránya bíróilag vétkesnek nem találtatott” vagy ezen a fennálló sajtótörvények iránti tiszteletet más alkalmas szavakban kifejezze.⁶

⁶ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), D szekció 216 fond (Magyar Királyi Helytartótanács), III. kútfő, 44. csomó, 4. tétel / 62 669 (1861). A kérdés az alapszabályzat állami elfogadásakor elodázódott. Az 1861. augusztus 30-i ülésben előterjesztett vélemény értelmében – a szabályzat ajánlott javításai – Eötvös személye elégséges garanciát jelentett a jóváhagyáshoz („tekintve a folyamodó elnök úr minden biztosítékot nyújtó személyiségét”). S noha ugyanaz a véleményező közben kétértelműen hozzáfűzte a jelentéséhez, hogy a sommás szabályzatból fakadó esetleges törvénysértések megtorlására bőséges eszköztára van a kormánynak („az állam törvényei megtartása különben is biztosítva és más úton megtorolható lévén”), az állam és segélyegylet közti viszony későbbi feszültségei ugyaninnen fakadtak. Nem tudni, hogy céltudatos vagy véletlen mulasztás folytán, de a segélyegylet továbbra sem igyekezett pontosítani számos dolgot az alapszabályokban, épp ezért 1864-ben arra hívták fel a figyelmet: az alapszabályok számos hiányosságának egyike, hogy továbbra is elmulasztja kikötni a segélyezendők feddhetetlen politikai jellemét. Ugyanott az is felmerült kifogásként, hogy az egylet nem szögezte le a segélyezés mértékét és időpontját: „A magyar írók segélyegyletének alapszabályai közelebb áttekinthetvén, tapasztaltatott, hogy azok az egyleti törvény szabályainak sok tekintetben meg nem felelnek. [...] [A] 2-ik §-hoz a segélybeni részesítés feltételül kikötendő még a segélyezendőnek feddhetetlen politikai jelleme is, s egyszersmind meghatározandó ki legyen a segélyek osztogatására jogosítva, továbbá hogy az mely időszakoként, s mily összegben történhetik.” A felterjesztett anyag a királyi helytartónak épp ezért javasolta, hogy „külön §-ba iktatandó, miszerint a kormány felügyeleti jogát az egylet felett általában, a közgyűléseken pedig különösen ország fejedelmi biztos által fogja gyakoroltatni, kinek jogában álland az egylet tevékenységére és működésére minden irányban felügyelni, s az egylet iratait s jegyzőkönyveit bármikor is megtekinteni, s annak netán alapszabályellenes vagy a közérdekkel ütköző határozatát felsőbb eldöntés beérkeztéig megszüntetni.” A segélyegylet alapszabályzatáról készült jelentés lelőhelye: MOL D szekció 216 fond (Magyar Királyi Helytartótanács), 44. csomó, 4. tétel / 62 669 (1861). Az 1864. szeptemberére datált anyag lelőhelye: MOL D szekció 216 fond (Magyar Királyi Helytartótanács), 44. csomó, 4. tétel / 74 154 (1864). Kétségtől a helytartótanácsot az is aggasztotta, hogy nemcsak személyek, hanem tekintélyes intézmények és városok is kezdettől fogva támogatták vagy támogatásukról biztosították a segélyegyletet. Erre többek között lásd MOL D szekció 216 fond (Magyar Királyi Helytartótanács), 44. csomó, 4. tétel / 58 141 (1862) (Pécs város 200 forintos támogatásáról), OSzK Kt Analekta 10 139 (Baja város ígért támogatásáról), MOL D szekció 191 fond, IV. kútfő (Egyesületi ügyek), 293. doboz / 8566, 8967 (a helytartótanács elnöksége Szeged támogatását kéri számon, illetve azt hogy a város maga is próbált tagokat toborozni 1862-ben az egylet számára).

Minden bizonnyal nemcsak az állam és társadalom kettéválasztásáról, s ezzel egyidőben a keresztényi és erkölcsi elveknek az államról való leválaszthatóságáról (vagy ennek ellenkezőjéről) való gondolkodás sűrűsödött ebbe a rövid és latens vitába, hanem számos égető gyakorlati kérdés is. Az írók oldalán feltehetőleg a korábbi évtized számos esetben igazságtalannak tartott sajtópereit megsínylők és családjaik esetleges rejtett rehabilitációja, az állami oldalról pedig az írók által történő rejtett, új pénzügyi forrásokkal történő politikai szerepvállalástól való ódzkodás. A véleményező tehát távolról sem öncélú fogalomértelmezői problémát vetett fel akkor, amikor a jóváhagyás és bejegyzés előtt álló egyesületnek látszólag az államétól eltérő kereszténység- és erkölcsösségértelmezését rótta fel Eötvösöknek, hanem egyensúlyozni próbált egy törekény játszmában, ahol mindkét félnek volt vesztenivalója. Az október 23-i ülésben előadott vélemény módosítása is a helyzet érzékenységet tükrözte. A helytartótanács ugyanis nem látta jónak elodázni a régen beindítani kívánt egylet kérdését: eszerint „az alapszabályok, az állam törvényei megtartása különben is biztosítva és más úton megtorolható lévén, jóváhagyattnak”.⁷ A keresztényi könyörületesség elvei és az alapszabályok első, államilag jóváhagyott változata körüli állami hezitálás igazából ezeknek az elveknek a politikai instrumentalizálása kapcsán alakult ki. Az egylet az állami éberség kijátszásában és a segélyezés majdani szabadságának biztosításában olyan elveket választott és használt fel, amelyek a segélyezés egyesületi politikájában kikerülhetetlen módon jelen voltak.

Látható, hogy a keresztényi segítség elve bizonyult a legerősebb olyan modellnek, amelyre nagyon eltérő szerepekben és környezetekben hivatkozni lehetett, nem véletlen, hogy írói berkekben a leginkább ezt használták fel az irodalmi segélynyújtásról szóló eszmecserékben. Épp ezért nem meglepő, hogy ugyanebből a modellből építkezik és ennek nagy hatású, átütő legitimitással bíró elemeit érti újra az irodalmi segélyezésnek az a diszkurzusa is, amely már nemcsak politikai eszközként, hanem modern szakmai szolidaritásként fogalmazza át a keresztényi könyörületet.

Az érvelésnek ennek, a segélyegylet megalakulása után érthetően egyre erősebb diszkurzusa szerint a kereszt(y)én(y)i segítség csupán a szűkebb szakma, hivatáscsoport rászorultjain való segítséget jelent. Eszerint ugyan a jótékonykodás általános keresztényi vonás, de ennek elsődleges és közvetlen érvényesülési lehetősége az egyes szakmai közösségeken belül van. Például a Pesti Naplót parafrázálva a Vasárnapi Újság egyik 1859-es száma a Bécsben alakult írói segélyegylet létrehozását kommentálta, de a tudósításnak jóval kevesebb köze van a bécsiekhez, mint egy honi segélyegylet létrehozása körüli morfondírozáshoz.

⁷ Uo.

Feltehetőleg az egyesületek egy részét körülvevő politikai célzatosság s az ebből fakadó gyanú okán a rövid cikk erőteljesen kiemelte a szakmai segélyezést a napi társadalmi gyakorlatból, s egy nagy ívű gesztussal el is távolította őket mindenféle nemzeti vagy helyi jellegzetességtől: úgy beszélt a „jótékonykodó” intézetekről, mint általános emberi vonásokat példázó intézményekről. Ugyanakkor érvei látni engedtek a segélyezés korábbi mintáit, de azt is, ahogyan a szellemi munkások megsegítéséről való beszéd újraértette ezeket a mintákat:

(Bécsben közelebb írói segély-egylet alakult), melynek célja: a szűkölködő írók és journalisták fölsegélése. Nálunk is már néhány év előtt megpendítették ez üdvös eszmét, de akkor még nem volt kivihető. A P. Napló egyik közelebbi számában újra fölmelegíti e tárgyat, mint olyat, melynek kivitelére most itt az idő! Jótékony intézetek fölállítása, írja a nevezett lap, nemcsak a keresztyén államokban, hanem a mohamedánoknál sincs tiltva: ez több mint keresztyéni, tisztán emberiségi tény. S valóban nem elmaradás volt-e, hogy míg a mesteremberek, kereskedők részére, – nem is említve a katonaságot és hivatalnokokat – léteztek különböző jótékony intézetek, az írók részére, kik a civilisatiónak és egy nemzet dicsőségének, mondhatni, első sorban álló munkásai és néha életüket feláldozó bajnokai, semminemű jótékony intézet nem volt, szerencsétlenség, elaggás esetére? – Mi teljes bizalommal hisszük, hogy e rég táplált óhajítás egy kis erély és buzgalom mellett most teljesedésbe mehet, annyiaval inkább, mivel egy kis pénz-alap e célra néhány évvel ezelőtt nálunk is összegyűlt már.⁸

Annak a körülmények a beismerése, hogy az irodalom művelői – más közösségekhez hasonlóan – nem támogatták egymást, igazából annak az érzékeny jelzése is, hogy – a rendi előzményekből szakmává átalakuló hivatáscsoportokhoz hasonlóan – az irodalom épp itt kezd egyre inkább hivatásközösségi jellegzetességeket felvenni, szakmaként működni, s ebben a folyamatban nem kevés szerepet játszanak a korporatista modellek. A szellemi munkások vagy azok nevében megszólalók frusztrációi látványosan jelezhetik, hogy az „önműködő szakma” ideálja a korabeliek számára szorosan kapcsolódott a szociális gondoskodás kérdéséhez: a keresztyényiből szakmaivá átértett biztonság ott és akkor részben szociális biztonságot is jelentett. Az időszak legnépszerűbb újságának érvelése szerint az emberiség egyetemes elvei nem akárhogy érvényesülnek, illetve nem akárhonnán hiányoznak – az írástudók szakmai csoportjának kereteiben érvényesülhetnének végre, illetve ugyaninnen látszanak még hiányozni, szemben a mester-

⁸ Vasárnapi Újság 1859. szeptember 25.

emberekével, a kereskedőkével, a katonákéval vagy a hivatalnokokéval. Az írás szerzője úgy gondolkodott egyetemességben és az egyetemes elvek alapján dik-tált keresztényi segítségben, hogy az egyetemes nem felekezetekre, nemzetekre, hanem mindenekelőtt hivatáscsoportokra tagolta. Az azonos szakmához (itt az irodalomhoz) tartozók eszerint szükségszerűbben szolidárisabbak („kereszté-nyibbek”) szakmabelijeikkel, mint bárki mással, a keresztényi segítség szakmai szolidaritássá, az ugyanahhoz a hivatáshoz tartozók érzületévé változik. Ebben az érvelésben a keresztényi kölcsönös segítség modellje már a szakmai identitáson belülről fogalmazódik meg. Ez igen hamar részévé vált a Magyar Írók Segély-egyletéről való beszédnek, s visszatérő toposza lett az egyesület önjellemzésének is: a felekezeti könyörületesség ebben a beszédmódban és logikában a szakma együ-vé tartozásának jelenbeli bizonyítékává vagy jövődől jelévé vált. Még 1867-ben is, amikor fél évtizednyi egyesületi titkári működésére tekintett vissza, Gyulai Pál úgy jellemezte az egyesületet, mint amelyben „a keresztény emberiségnek s az irodalmi munkásság tiszteletének emelt oltárt a magyar hazafiság”, s ezzel egyben a szakma berkein belülre emelte a „keresztényi” segélyezés elveit és lo-gikáját. Gyulai nem tett mást, mint az 1850-es évek végétől számtalan alkalom-mal társai is: a vallásos segélyezést instrumentalizálta, lefordította és ezzel egy-ben át is értelmezte a születőfélben levő modern irodalmárszakma logikájára és szótárára. Hiszen az irodalmi rendszer e sajátos elvei szerint már nem min-den szegény minősül szegénynek (vagy legalábbis segélyezhető szegénynek), ha-nem a szakma a saját rendje szerint dönti el, hogy ki minősíthető rászorulóknak. A rendszer résztvevői már nem úgy segítik egymást, mint keresztények, hanem a kereszt(y)én(y)i segítség eszménye kizárólag a szakmai sorstársak közötti kap-csolatban merül fel. Ez a felebaráti segítséget is a szakmához való tartozás fényé-ben tünteti fel, a (felekezeti, netán általában vett keresztényi vagy emberi) kö-nyörületességet szakmai szolidaritássá fordítja le, s ezzel nem kevésbé járul hozzá az irodalmon belüli kötődéseknek szakmai kötődésekként való érzékeléséhez, illetve az irodalmi rendszer modern értelemben vett hivatássá, szakmává válásá-hoz – s nem utolsósorban a modern irodalmi értelmiség hivatásközösségének ki-termeléséhez. Annak a nagyon sajátos etikai érzületnek a (keresztényi segítség hatásos emlékezetéből és modelljeiből való) megkonstruálása a segélyegylet disz-kurzusában, amely szerint a szakmabelieknek felelősséget kell érezniük egymás sorsáért, a szakmához való viszony egyik fontos elemeként tűnt fel a 19. század közepének magyar irodalmában, s markáns összetevőjévé vált az irodalom hiva-tásosodásának, a profi írói szerep és szakma létrejöttének.⁹

⁹ Kétségkívül a filantrópiának – s ezen belül annak a típusú filantrópiának, amelyre az írók se-gélyegylete támaszkodik – számos kapcsolódása van a reformkori segélyegyletek hasonló cél-kitűzéséhez és szerveződéséhez.

3. *Génuszok alkonya? Az irodalmi munka, az irodalmi munkás és az irodalmi mű születésének új gazdaságtana*

A Magyar Írók Segélyegylete első megválasztott „igazgató bizottmányának” tagjai, illetve az „ellenőrködő bizottmányt” alkotó írók és irodalompártolók (tagok és póttagok egyaránt) 1862. január 9-én egy nyomtatott felhívást bocsátottak ki az alapítványlevelekhez csatolva, amelyben a korábbi évtized törekvéseihez képest is egészen részletesen ecsetelték az épp létrejött egyesület támogatásának indokait. A közönséget támogatásra felszólító Károlyi István, Arany János, Csengery Antal, Deák Ferenc, Eötvös József, Lónyay Menyhért, Tóth Lőrinc, illetve az „ellenőrködő” bizottság részéről Károlyi György, Morócz István, Weisz Bernát, Jókai Mór, Lukács Mór, Rosti Pál és Tomory Anasztáz, Pompéry János ideiglenes titkárral együtt (akit rövidesen Gyulai Pál váltott ebben a tisztségben) nem általában az irodalom támogatásáról beszéltek, hanem a támogatandóknak egy nagyon sajátos kategóriáját vezették be: az irodalmi munkását. Érvelésük alapját ugyanis az a megfontolás képezte, hogy az egyes írók nagyszabású, ámde ritka támogatása ugyan látványos eredményekkel járt, de eközben az egyes írók, az irodalom napi működését fenntartók, az „irodalmi munkát” elvégzők helyzetében vajmi kevés változás állt be: „Azon tényezők között, melyek haladásunkat eszközölték, kétségen kívül a leghatalmasabb: irodalmunk vala; s a nemzet belátva azt, évek óta annyi lelkesedést s áldozatkészséget tanúsított irodalma iránt, minőt Európa legműveltebb népeinél alig találhatunk. És mégis, ha az irodalomtól az egyes írók helyzetére fordítjuk a figyelmünket, be kell vallanunk, miként az irodalmi munka talán sehol sem jutalmaztatott kevésbé, mint éppen hazánkban.”¹⁰ A felhívás látványosan kíséri meg a szellemi munka olyan önálló munkaformaként való kanonizációját, amelynek kézzelfogható, meggyőző fizikai jegyei vannak, látványos erőfeszítéssel, lemondással és kockázattal jár, de hatásában, státusában el is különíthető a „pusztán fizikai” munkától. Az írásnak és írói hivatásnak fiziológiai jegyekkel való felruházása kétségkívül fontos szerepet játszott abban, hogy (a segélyegylet kapcsán is) anyagi vonzatot lehessen tulajdonítani az írásnak (és nem utolsósorban a hivatásos olvasásnak), ezáltal meg szakmaként, foglalkozásként lehessen rá tekinteni. A felhívás megfogalmazói szerint az írásért kapott fizetség nemcsak hogy nem szégyen (mint ahogyan ez még akár az 1840-es években is oly gyakran felmerült), hanem méltán kiérdemelt gazdasági csereérték: „Míg az irodalmi pálya más országokban a jólét s vagyonosság ösvényeinek tekintetik, s azokat, kik rajta kitűntek, befolyáshoz s méltóságokhoz vezet, addig a magyar írónak sorsa hasonló a bányászéhoz, ki midőn

¹⁰ MOL P 1417 Magyar Írók Segélyegylete, 1. tétel: Alapítványlevelek (1861–1915), ff. 96–97.

homloka izzadságában a mély aknák kincseit felhossa, mindenkit gazdagít, de maga örökre szegény marad.”¹¹ A szöveg azonban diszkréten jelzi: az íráság nemcsak foglalkozásfajta, hanem státus is, még ha igazából inkább vágyott, mint megélt státus. Nem tudni, hogy az aláírók közül a két gróf és a báró mennyire szólt bele a szöveg egyes kitételeibe, de ha igen, akkor még sokatmondóbb lehet, hogy a felhívás szövege többször utal olyan polgári életmódra, amely mintegy a szorgos, hasznos napi irodalmi munka ellenértéke lenne. S nemcsak a korábbiakban már idézett kitétele lehetne felhozni, amelynek értelmében „az irodalmi pálya más országokban a jólét s vagyonosság ösvényeinek tekintetik”, hanem a szövegnek az a panoramatikus széttekintése is ide sorolható, amely úgy fogalmazott: „Jól tudjuk, hogy az nem a nemzet hibája, ha olvasóink száma kisebb, mint Francia- vagy Angolországban, s ha a polgári méltóságok kiosztása nálunk nem azoktól függ, kik az irodalom iránt érdeklél viselteknek, azt nem közönyösségünk okozta; de a baj azért nem csekélyebb.”¹²

Az irodalmi munkáról mint hivatásos, foglalkozásszerű munkatípusról és ennek életmód- és státusbeli vonzatairól való beszéd újszerű keretbe helyezte az irodalmi rendszerről való gondolkodást. Ez nem volt teljességgel előzmény nélküli a 19. század közepén, hiszen az 1840-es évektől kezdve már voltak hasonló logikára működő írói élettörténetek,¹³ a kérdést bőségesen tematizáló eszmecserék, de először itt, az írói segélyegylet kapcsán merült fel, hogy egy jelentős irodalmi intézmény kizárólag az irodalom ilyen jellegű meghatározására építse működését. Épp ezért alapvető intézménye az írói segélyegylet annak a történeti fordulatnak, amely az irodalmat hivatásként és foglalkozásként kezdte felfogni: olyan rendszeres, paradigmaticusan szerveződő intézményes keretet, öndefiníciós mechanizmusokat és új szótárt biztosított az irodalomról való gondolkodásnak és beszédnek, amelyre addig nem volt példa. Ezért sem hagyható figyelmen kívül, hogy az együletnek a felhívása értelmében a remekművet alkotóhoz hasonlóan az átlagos, írásaival rendszeresen jelentkező, s az irodalmi rendszer rendszeres működését fenntartó szerző – ha másként is, mint előbbi társa – hasonlóan értékes, s csöppet sem elhanyagolható része az irodalmi rendszernek. Sőt ebből a sajátos perspektívából nézve az utóbbi jelenléte tartja fent igazából az irodalom folytonosságát, s időleges vagy végleges hiánya egyben meggyőző bizonyítéka szerepének. Az irodalmi rendszer természetéről és működéséről mindez egy teljességgel más látványt tárt az 1860-as évek elejének közönsége elé,

¹¹ *Uo.*

¹² *Uo.* (Kiemelés tőlem) Az egyesületek és a polgárosodás viszonyáról, illetve az egyesületek és az urbanizáció kapcsolatáról lásd TÓTH, I. m.

¹³ Vö. MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor*, Korona, Budapest, 1999, 48–74.

mint azok a felfogások, amelyek kizárólag az ihlet vagy a kiemelkedő tehetség jelenlétére, illetve a kiemelkedő, azonnal klasszikussá váló művekre alapozták az irodalmi rendszert. Mindezzel szemben a segélyegylet első tisztségviselőinek felhívása olyan irodalomképet szorgalmazott, amelyben a szorgos, nem ritkán megfeszített munka, a tanulás és tanultság, az idegtépő kockázat legalább ugyanakkora szerepet játszott, mint a született tehetség és/vagy a valamiféle kiválasztottság:

De ha legjelesebb íróink családjáról gondoskodtunk, ne feledjük el, hogy vannak szerényebb érdemek is, melyek kevésbé ismerve, azért nem érdemlik kevésbé figyelmünket.

Egy remekmű, – ha ott, hol az irodalom parlagon fekszik, remekmű támadhatna, minek a tapasztalás ellentmond – sem nemzeti irodalmat megalapítani, sem annak hatását biztosítani nem elégséges.

Mennyi sok, az irodalom történetében említett író használta fel tehetségeit, míg a nyelvek megalakultak, melyeken egy Racine, Göthe vagy Vörösmarty munkái lehetővé váltak!

Mennyi ismeretlen munkás fáradott ki, míg azon anyagot összegyűjté és kidolgozá, melyből egy nagy tudós végre rendszert épített fel s világhírt szerzett magának?¹⁴

Annak a hangoztatása, hogy a nagy irodalmak alapítása nem kizárólag remekművekkel történik, az irodalmi segélyezés korábbi logikájának átalakulását is pontosan jelezte: hiszen nemcsak a szociális háló irodalmi intézményesülése következett be a segélyegylet megalapításával, hanem a Garay- és Vörösmarty-segélyezéshez¹⁵ képest is fordulatot jelentett az egylet működése. Céljai értelmében ugyanis már nem egyes kiemelkedő írók vagy azok családjainak megsegítését tartotta fontosnak, hanem az irodalmi munka folyamatosságának biztosítására, a munkamegosztás természetére, s így a teljes irodalmi rendszer működtetésére figyelt. Nagyon nehéz volna eldönteni, hogy mi mit változtatott meg eközben: az új irodalmi intézmény megalakulása hozta új érvelési helyzetbe az írókat és pártolóikat, vagy az irodalomszemlélet változása intézményesítette az irodalmi segélyezés új formáját. Egy biztos: az irodalmat és történetét nemcsak alapító atyákban és korszakos művekben mérő pártolásra biztató dokumentum a mun-

¹⁴ Uo.

¹⁵ Az utóbbihoz lásd NAGYRÉVI György, *A Vörösmarty-árvák javára indított gyűjtés története*, It 1958, 113–122.; LÁSZLÓ József, *Iratok a Vörösmarty halálával kapcsolatos események történetéhez*, ItK 1955, 466–473.

ka sajátos szótárát beszélte.¹⁶ E szótár nyelvén az irodalmi életet a szorgos és önfeláldozó, életüket csendes munkában eltöltők tartják fenn, teszik rendszerré – az irodalomnak ez alkotja a rendjét, a géniuszság és a remekmű „csak” kivétel:

S mennyi szorgalom, mi jeles tehetségek közremunkálása szükséges csak arra, hogy a tudomány vívmányai, népszerűbb formában terjesztve, a nagyközönség birtokába menjenek át, s azáltal termékenynyé váljanak! S mégis ki vonhatja kétségbe, hogy a roppant sebesség, mellyel minden eszme napjainkban terjed, s a nagyszerű befolyás, melyet a tudomány az által az életre gyakorol, az időszaki sajtónak s így olyanoknak köszönhető, kik ugyan a hírlapok hasábjain névtelenül küzdve eszméik mellett, mint a közvitéz, midőn zászlaja alatt elvérzik, még azon gondolattal sem vigasztalhatják magukat, hogy a didalnál, melyet kivívtak, nevök említettni fog.¹⁷

A felhívás szerzői némiképp bizonytalankodhattak, hogy végül is hogyan fogalmazzák meg az írói nagyság és az írói munka összefüggését úgy, hogy gondolatmenetük végére az előbbi ne szorítsák ki végképp az irodalmi rendszer logikájából – s nem utolsósorban az olvasók és pártolók kegyeiből sem. Kétségkívül az aggály természete nem kevéssé hasonlított az antikok és modernek vitáira, csakhogy itt távolról sem volt szó parázs vitáról, és a felek megosztottságának a veszélye sem merült fel, hiszen a segélyegylet első tisztségviselői kizárólag a majdani segélyezendők célcsoportját behatárolandó állították élére a kérdést. A „remekművek létrehozói” és a „szorgalmas irodalmi munkások” közti viszonyt a felhívás megszövegezői végül olyan kapcsolatban oldották fel, amely nem került ellentmondásba az általuk a(z irodalmi) munkának az irodalmi rendszert megalapozó természetéről mondottakkal. Mi több, lehetővé tette azt is, hogy a kivételes remekművet létrehozó alkotó is belépjen a szorgalmas irodalmi munkások sorába, maga is egy legyen azok közül, s az utóbbiak tűnjenek úgy fel, mint akik közül alkalomadtán felbukkan egy újabb remekmű szerzője:

A nemzet csak magát tiszteli meg – írták a szövegezők, egy, a Kazinczy- és más századközépi irodalmi emlékünnepek visszatérő toposzát felelevenítve –, midőn nagy íróinak szobrokat emel; ha valaki, úgy az, ki hazáját egy

¹⁶ A munka új képzeteinek térhódítását követő változásokról az időszemléletben (többek közt a munkaidő vs. szabadidő új tagolódásáról) magyar vonatkozásban, a vonatkozó nyugati társadalomtörténeti kutatásokat is röviden összefoglalva: GRANASZTÓI Péter, *Munkaidő, szabadidő, szórakozás. A társadalmi idő átalakulása a 19. században és a 20. század első felében = A megfoghatatlan idő*, szerk. FEJŐS Zoltán, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2000, 103–117.

¹⁷ MOL P 1417 Magyar Írók Segélyegylete, 1. tétel: Alapítványlevelek (1861–1915), 96–97.

nagy művel ajándékozta meg, méltó kortársainak s a jövőnek a hálájára, de midőn ezt elismerjük, ne feledjük el, hogy minden nagy mű csak sokaknak közremunkálása vagy előkészítése által válik lehetségessé, s hogy valamint a mestert megilleti a babér, úgy az egyszerű munkás legalább mindennapi kenyérét kívánhatja meg, s azt várhatja nemzetétől, hogy miután ereje a munka alatt elfogyott, a nyomortól őriztessék meg.¹⁸

A kitűnő műalkotás és az azt létrehozó természetrajza ebben a látleletben nem az ihlet, a kiválasztottság, az egyéni kitűnőség függvénye, hanem mindig az előkészítettségé, az irodalmi terep kimunkáltságáé; a szorgos, minél többek által művelt és minél inkább jutalmazott, fizikailag is bármikor értelmezhető irodalmi munka az, ami a remekműveket létrehozza. Az írói segélyezés körül izmosodó diszkurzus tehát jóval több, mint emberbaráti gesztus, filantropikus mozgalom az irodalom mezején. Ugyanis az írók ideiglenes vagy végleges alkotói ellehetetlenüléséről való gondolkodás egyszerre munkálta ki és tette láthatóvá az íráságnak mint önálló hivatásnak és modern foglalkozásfajtának a természetét. Ahhoz, hogy az irodalmi munkanélküliségről, munkaképtelenségről való gondolkodás létrejöhessen, elengedhetetlen volt az irodalmi munkáról való gondolkodás és beszéd kategóriáinak a kitermelése.¹⁹ S miközben akarva-akaratlanul ezeket a többi, épp létrejövőfélben levő modern hivatáshoz és szakmához viszonyította, a segélyegylet körüli beszéd szükségszerűen munkálta ki az irodalmi mező, az alkotó és műalkotás új gazdaságtanát, kétségkívül nem függetlenül az irodalmi hivatásosodás számos más jelenségétől és beszédmódjától (köztük a piacosodástól és a bürokratizációtól). A modern irodalmi piac kialakulása tehát nemcsak azt a felismerést honosította meg az irodalomban, hogy az irodalmi sikerre életpályát (és életművet) lehet építeni, hanem azt is, hogy az irodalmi piacon fennálló versenyhelyzet folyamányaként mérhetetlenül el is lehet szegényedni. Épp ezért járhatott együtt az irodalmi munka és a róla való beszédformák feltalálása a szellemi munka kockázatait és hiányát megjelenítő különféle képzetekkel. Az irodalmi munka és e munka hiánya (vagy a tőle való időleges, illetve végleges megfosztottság) épp ezért szükségszerűen együtt képezte a keretét azoknak a tapasztalatoknak és reprezentációknak, amelyek környezetében a 19. század közepén az irodalmi mű új gazdaságtana kialakult és beépült a hivatásos írói identitás (ön)értelmezéseibe.

¹⁸ Uo. (Kiemelés tőlem)

¹⁹ Lásd *The Historical Meanings of Work*, szerk. Patrick JOYCE, Cambridge UP, Cambridge, 1987.

4. „A segélyezés nagy titka”: az úriemberség és a szakmai titok hivatásképző ereje

Egy modern értelemben vett szakma létrejötte és működése távolról sem kizárólag a visszhangos tudományos teljesítményeket, kiemelkedő gondolkodókat és főként tudományos szövegek végeláthatatlan sorát jelenti, hanem például a belső, szakmára vonatkozó közlések hálóját is. A szakma „belügyei” (az informális, írásban esetenként nem is rögzülő tudás a szakma szabályaihoz és művelőihez fűződő viszonyokról) vagy – ehhez hasonlóan – a szakma titkainak ismerete egyszerűen adnak ki olyan informális és etikai hálót, amely szervesen hozzátartozik a szakmai identitás mindenkori szerkezetéhez. Természetesen ez a mindenkori szerkezet történetileg és az egyes szakmákban is nagyon más tagoltságot és jellegzetes mutathat. A hivatások történetében ennek az egyik legfontosabb előképét és modelljét a papi (gyónási) titoktartás vagy a hippokratészi eskü azon kitétele jelenti, hogy a jövőre orvos a kezelés közben látottakat, hallottakat soha nem fogja kifecsegni. Más jellegű, de a szakma művelőiről, belső viszonyairól terjedő pletykák, informális közlések szintén nagyon fontos részét képezhetik a szakmai szolidaritásnak: ezek révén tagolódhat be valaki a szakma dinamikájába. Az informális közlések és a szakmai titkok tehát olyan informális és etikai réteget képezik a szakmai identitásnak, amelyek révén az egyén úgy érezheti, hogy ő is hozzátartozik a szakmához, hiszen beavatták annak titkaiba, rejtett eljárásaiba. Kétségtávol az írói segélyegylet létrejötte mindenekelőtt azt, a modern irodalmi hivatás megképződése számára fontos etikai képzetet termelte ki, hogy a szakmabelieknek szükségszerűen felelősséget kell érezniük szakmai sorstársaikért. Azonban a szakmai szolidaritás etikai érzülete a segélyegylet kezdetétől fogva a szakmai titok hivatásképző mechanizmusaival együtt érvényesült. Az írói segélyegylet ugyanis kezdetétől fogva titokban tartotta azoknak a nevét, akiknek a segítségére sietett, s ezt a körülményt a (férfiúi) becsület egyik formájaként értelmezte. Persze, ez a titoktartás a szakma jellegéről, vélt vagy valós visszaéléseiről intenzív és erőteljes etikai tartalmakkal telített diszkurzust is táplált, amelyet főként a segélyezésből kimaradtak éltettek. A szakmában megengedhető és megengedhetetlen dolgokról, a szakma „belügyeinek” természetéről, a szakmabeli titkok jogosultságáról (vagy épp megalapozatlanságáról), a szakmabeliek felelősségéről való intenzív eszmecsere olyan etikai összetevőjét alakította ki a szakmai identitásnak, amely a létrejövőfélben levő modern irodalmi foglalkozástípusokat hivatásokká alakította. Ez az elmozdulás látványosan nyomon követhető a segélyegylet titkosított információival kapcsolatos morfondírozásokban, amikor a segélyegylet titokkal kapcsolatos elveit kigondolók szimbolikus többletjelentést tulajdonítanak a segélyezés illetően módjának.

Nem tagadhatni, hogy a segélyezettek nevének titokban tartásához nem kevés politikai indok is hozzájárulhatott a segélyegylet alapítók részéről. Hiszen az Országos Levéltár több dokumentumának tanúsága szerint a titokzatosságot maga Pálffy Mór, Magyarország királyi helytartója is politikai motiváltságra fordította le, s 1864-ben arra utasította Zrászonyi József főpolgármestert, hogy személyesen nézzon utána az utóbbi két évben támogatottak névsorának és a támogatások összegének (ezzel egyben egy nagyon értékes dokumentumot is hagyva ránk!). De ugyanezt képviselte Jókai is, amikor egy, az egylet működését érintő éles kritikát utasított vissza:

Arról is bizonytságot kell tennem, hogy az írói segélyegylet politikai véleménykülönbségre való tekintet nélkül szokta részesíteni akár folytonos gyámolításban a hozzá folyamodókat; így egy író társunkat, ki mint szélsőbaloldali elvek hirdetője (és emellett közbecsülésben álló honfi) az abszolút kormány által elítéltetett, fogsága napjától kezdve éveken át családjával együtt fenntartani segített. Íme az is egyik indoka annak, hogy mire való a segélyezésnek a társulat körében tartott titka? Mert ha egy az abszolút kormány által elítélt szabadelvű író az ítélet után rögtön az írói segélyegylet megjutalmaz, bizony nem éli túl azt a napot.²⁰

De túlzottan egyszerű lenne mind a segélyezés titkosságának indokait, mind pedig ennek (vállalt vagy szükségszerű) következményeit kizárólag a politikai instrumentalizálás lehetőségében látnunk. A segélyezés titkának másik fontos összetevőjét Gyulai Pál tette markánsan érzékelhetővé, amikor az egylet 1867-es, nagy léptékű, a fél évtizedes fennállásra visszatekintő beszédében így fogalmazott: „Valóban, tisztelt közgyűlés a keresztyén emberiségnek s az irodalmi munkásság tiszteletének emelt oltárt a magyar hazafiság, midőn elhunyt íróink támasz nélkül bolygó özvegyeinek és árváinak menhelyet nyitott, midőn az elaggott, a sors csapásai vagy betegség sújtotta írók szenvedéseit enyhíteni törekszik, gyöngéden, a titok leple alatt, amint a nemes szív természete.”²¹ Eszerint a segélyezettek nevének titokban tartása úriemberi gesztus (ne feledjük mindközben, hogy a segélyezésről döntők egytől egyig férfiak!), olyan etikai művellet, amely a hasonló nemes cselekedeteknek szükségszerűen része. Ebben a logikában a segélyezésnek ez az etikai gesztus kölcsönöz többlettartalmat, s ennek a megszűnése komoly presztízsveszteséget okozna a segélyegyletnek. Amikor a titok politikai eszközként már nem működött, hiszen ilyenként nem volt szük-

²⁰ Jókai Mórt idézi CASSIUS, *Írói segélyegylet és – Gyulai Pál*, Magyar Újság 1868. december 27., 1999.

²¹ GYULAI PÁL, *Titkári jelentés az 1867-i közgyűlésen* = A Magyar Írók Segélyegyletének Évkönyvei 1862–1867, Pest, 1867, 29.

ség rá, tisztán láthatóvá vált új szerepe: az új logika szerint a szakma segít, s a segítettek neve szakmai titok. Ennek a felfedése sebezhetővé tenné a szakmát, s emberi mivoltukban alázná meg a szakma művelőit. A segítettekéről való titoktartás, ami eredetileg részben politikai, részben pedig az úriemberségből levezethető indok, a segélyegylet néhány évi működése után szakmai kérdéssé és az irodalomhoz mint hivatáshoz kötődő egyik első komoly, szakmai ideológiává vált.

A segítettek neveinek titkosítása azonban még egy másik, a modern értelmiség kialakulása szempontjából igen fontos önszemléleti kérdésre enged rálátást, de ugyanakkor jól érzékeltetheti az irodalom társadalmi beágyazottságát és a társadalmi kérdések újraírásában betöltött szerepét is: a szegénységhez való értelmiségi viszony érzékeny mércéjéről van ugyanis szó. A modern értelmiségi pályák művelőinek a szegénységhez való viszonya történetileg is látványosan kétértelmű: a szociális kérdés történeti áttekintését adó híres monográfiájában Robert Castel több ízben felidéz – jóval a 19. század előttről is – olyan megnyilatkozásokat, amelyek a szellem embereinek szegénységüket rejtegető, azt szégyenlő attitűdjére vonatkoznak.²² A 19. század közepe előtti időszakot érintően ugyan nem születtek hasonló magyar irodalomtörténeti attitűdkutatások, s emiatt nehéz tájékozódni a kérdésben, ám a 19. század közepére már azért is nehezzé vált nyilvánosan bevallani a szegénységet, mivel az írósnak tulajdonított presztízs ezt nehezen tette lehetővé. Nem véletlen, hogy a segélyegyleti ügyekhez hozzászóló egyik író már az egylet indulásakor figyelmeztette a szervezet tisztviselőit erre a körülményre:

Elsőben is vélném, az Egylethez a segélyezési címet megszüntetni és azt tiszteletdíjazási vagy évdíjazási, vagy jutalmazási vagy ajándékozási egylet címmel fölcserélni, mely utóbbi aztán magában foglalná: az ideiglenes felsegélyezést, holtig nyugdíjazást, honorálást, és minden alakú adomány-nyújtást, akár írónak magának, akár utódinak, árváinak, özvegyének.

[...] Szüntetnék meg jövőre a sok folyamodás, melyekre a titkár nem is bír mindig válaszolni; és elégtetnék rövid önjelentés; valamint minden árnyékolata és színezete a szégyenletes koldulásnak [...] A szegénység és betegség az önjelentő írónak magának becsületére hagyatnék bevallandónak, ha rászorul-e a nemzet ajándékozására vagy csak hogy a szíves ajándékozása a nemzetnek e pénztelen időben őnála is igen elkendőző volna.²³

²² Robert CASTEL, *A szociális kérdés alakváltozásai. A bér munka krónikája*, ford. LÉDERER Pál, Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsanna Alapítvány – Kávé, Budapest, 1995.

²³ *Memorandum a magyar írók segély-egylete ügyében*, 2.

De a Vasárnapi Újság híres és felkavaró életrajzi visszaemlékezése Bárándy János életéből ugyanezt hozta szóba drámai éllel: „Tudni kell, hogy Bárándy, bármily szívességgel látták is a komlókertben s számtalanszor perelt vele az asszony, hogy miért nem jó mindennap: legalább kétszer egy hétben elmaradt, s ha nem volt sehova hivatalos, inkább koplalt, de szabadulni nem tudott azon álszeméremtől, mely őt a mindennapi szakadatlan megjelenésben gátlá, s egyre azon aggódott, hogy bár csak neki valami keresete akadna, hogy ne lenne másnak terhére.”²⁴ Az épp születőfélben levő modern értelmiségi pályák (köztük a hivatásos íráság) ilyesfajta szerepértelmezését erősítette az, hogy az 1850–1860-as évek nem irodalmi szövegei gyakran emlegették fel a rossz szegénységet: azt a helyzetet, amikor valaki önnön hibájának (lustaságának, dologkerülő természetének) köszönhetette szegénységét. Ennek a szegénységpercepciónak a kihívására válaszolt az írói segélyegylet körüli diszkurzus, amikor kimunkált (pontosabban: újrahasznosított) egy sajátos narratívátípust. Az egyik dilemma, amelyet ennek az elbeszélésfajtának meg kell oldania, az írói szegénység szóbahozása volt: hogyan lehet olyasmiről beszélni, amiről nem szokás vagy csak szabadkozva szokás beszélni, aminek inkább az elrejtésére, mint a megmutatására vannak narratív technikák. Egy másik dilemma arra irányult, hogy hogyan lehet erénnyé kovácsolni valamit, ami az irodalmi rendszerben is erőteljesen negatív holdudvarral rendelkezett: tudniillik hogyan lehet elhárítani az írókról a „rossz szegénységnek” még az árnyát is. Ezt a kettős tehetetelt a segélyegylet narratívái a szenvedéstörténet refunkcionalizálásával oldották meg: a szegénységet úgy mutatták be, mint a közösség érdekében elszenvedett mártíromságot. Igazából ennek a tudósi szenvedéstörténetnek az éthosza volt jelen a Kazinczy-kultusz számos szövegében. Például a kultusz emblematikus szövege, a Gyulai Pál által írott és Szépirodalmi Lapok programszövegeként közölt emlékezés értelmében Kazinczy nemcsak szenvedett, hanem egyenesen vállalta a szegénységet és a nyomort a nemzetért. A stilizáló – a „rossz szegénység” kihívására válaszoló – narratíva szerint tehát az írói szenvedés új, látványos formája nem az, hogy meghal a nemzetéért, vagy épp csatában veszti életét érte, hanem hogy csöndben, lemondóan, minden erejével a munkájára figyelve, minden szenvedéssel és megvetéssel dacolva éhez: a krisztusi szenvedéstörténetet felidézve, szorgalommal párosuló szegénységével „váltja meg” nemzetét.

Az írói segélyegylet szegénység-narratívumai tehát úgy ágyazódtak bele a szegénységről való beszéd korabeli társadalmi képzeletébe, hogy közben radikálisan újra is írták azokat. Sőt ezt olyannyira erőteljesen tették, hogy egészen megfordították a közösség lehetséges szerepeit a kérdésben: hiszen ha az ínséges állapot

²⁴ D-s, *Utolsó két év Bárándy János életéből*, Vasárnapi Újság 1854. március 26.

nemcsak magának a szegénynek, hanem más, külső körülménynek, – horribile dictu! – esetleg magának a közösségnek tulajdonítható, akkor a szegény nemcsak lenézés és kisemmizés tárgya: megbecsülendő etikai mintaként is szolgálhat, segítése egyfajta vezeklés a közösség részéről a korábban elmaradt segítség miatt.

Az írók segélyezésének titkossága tehát eredetileg a szegénységhez való viszonyok összetett empirikus alapjain nyugodott, s a segélyegylet ebből értelmezte át olyan szakmai titokká, amely szembeállította a szakmához tartozó hivatásosokat a laikusokkal, s amely a szociális köteléket szakmai viszonyná értékelte át, de a szakmai viszonyokat ugyanakkor egyben összetett szociális kötelékként is láttatta. Meglehet, hogy a titkos segélyezés nem egyszer álságos szakmai érdekeket fedett el, de ez eltölpül amellest, hogy olyan etikai ideológémákat épített be a modern irodalmárszakma szerepeibe, amelyek kohéziós erővel bírtak, hivatásértelmezésekként működtek, s máig ható módon meghatározták az irodalmi értelmiség szerepfelfogásait.

5. Az irodalmi munkanélküliség feltalálása és megítélésének dilemmái

A diszkrét, titkos segélyezés elvének volt egy másik nagy argumentációs pontja: ez pedig az irodalmi munka és az ettől való megfosztottság természetét érintette. Hiszen általában sem könnyű megállapítani a rászorultság elveit, de a szellemi munkaformák némelyike esetében ez még nehezebb terhet rótt a segélyegylet feladatairól gondolkodókra. Hiszen a lapoknál dolgozók kivételével az irodalmi munkahely nehezen volt köthető egy szűkebb térhez és a számos szakmában olyannyira konstitutív szerepet játszó munkaidő lehatárolása sem bizonyulhatott egyértelmű kritériumnak. Tehát az újságírás kivételével maga az írás mint szellemi munka nélkülözte azokat az egyértelmű ismérveket, amelyek biztos orientációs pontot képezhettek volna a segélyezésben.²⁵ Emiatt is lehetett annyira nehéz a döntés, hogy a munkaerejük teljében levő, munkára képes, de időszakosan munka nélkül levők segélyezendők-e vagy sem. Ennek a dilemmának az okán a Magyar Írók Segélyegyletének alapítói kénytelenek voltak leválasztani a munkaképtelenség más formáitól (és ilyenként feltalálni) a munkanélküliséget.²⁶

A kancelláriához benyújtott és általa megerősített szabályzat első pontja ugyan látszólag egészen tágra nyitotta a segélyezendők számát és kategóriáit („Betegség vagy a sors csapása által ínségbe jutott magyar írók, azok családja, s vagyon-

²⁵ Az újságírásról mint pontosabban körülhatárolható hivatásról a politikai lapok példáján lásd SIPOS Balázs, *A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében*, Napvilág, Budapest, 2004.

²⁶ Christian TOPALOV, *Naissance du chomeur 1880–1910*, Albin Michel, Paris, 1990.

talán maradékai fölsegítésére”), de rövidesen olyan kérések sokaságával kellett szembenéznie az egyletnek, amelyből egyértelművé vált, hogy még elvileg sem könnyű meghúzni a határt a segélyezendőek egyes kategóriái között. A kérdést érdekesítően leplezi le az a rövid ideig tartó polémia, amelyet Vajda János folytatott 1867-ben Gyulaival egy korábbi, őt érintő segélyezési ügy kapcsán. Már az is gyanúra készíthet, hogy Vajda egy három évvel korábbi ügyben emelte fel szavát a segélyegylet részéről őt ért állítólagos méltánytalanság ellen. Minden jel szerint az ügyről nem nagyon fejthető le a Magyar Újság meg személyesen Vajda egyre izmosodó ellenszenve Gyulai és a Magyar Írói Segélyegyletben döntéshozó helyzetben levő társai iránt. Mindennek ellenére az eset szemügyre vehető úgy is, mint amely jól megvilágítja a segélyegylet kezdeti időszakában felmerülő elvi és gyakorlati kérdések egyikét: az általában munkaképes, de ideiglenesen munka nélkül maradt, peremhelyzetbe vagy átmeneti fizetéseképtelenségbe sodródó író segélyezésének mibenlétét.

Vajda arról beszél, hogy „minden jövedelemforrásából kifogyva a hazai közintézeteknél és lapoknál keresett alkalmazást, de sehol sem talált”, majd szegénységnek felidézése hirtelen vádaskodásba fordul: „[a]z Írói Segélyegyletbe is folyamodtam kölcsönért, s Heckenast Gusztáv úr jóállónak ígérkezett, hogy a kölcsönt visszafizetem, de önök elutasítottak”. Vajda valóban folyamodott kölcsönért; válaszában Gyulai is felidézi ezt a körülményt, de egyben saját igazolására a segélyegyletnek olyan jegyzőkönyvét hozza fel, amelynek értelmében: „A bizottság oly természetűnek találja e kölcsönt, mely nem igen tartozhatik a szabályok alá, kivált a pénztár jelen állásában [...] [azonban] megbízza a titkárt, hogy vegye rá Heckenast urat magát a kölcsönre, úgyis egyik lapja szerkesztőjéért tenné s teljesen biztosítva. [...] Én másnap elmentem a hitelező ügyvédéhez, ki az egylet iránti tekintetből a dolgot kívánságunk szerint eligazítani ígerte”.²⁷ Túllépve azon a körülményen, hogy Vajda túlzott, amikor évek után Gyulait és társait megvádolta, az eszmecsere igazából „a sors csapása által ínségbe jutott magyar író” kétféle értelmezéséről szólt. Vajda mint átmeneti fizetéseképtelenségbe sodródott, ám tökéletesen munkaképesnek minősülő író a segélyezésnek olyan újfajta logikája szerint próbált érvényt szerezni vélt igazának, amelyet a segélyegylet eredetileg eleve kizárt. Hiszen az egylet – szabályzatának első paragrafusa révén – eleve elzárkózott a munkától megfosztottak támogatásától, amikor munkaképes, viszonylag fiatal írókról volt szó, akik ráadásul még betegeknek sem voltak mondhatók. Hiszen ez a helyzet kísértetiesen emlékeztetett a „rossz szegénység” eseteire: ki dönthette volna el kételyek nélkül, hogy egy fiatal, mun-

²⁷ GYULAI Pál, *Bírálatok, cikkek, tanulmányok*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Akadémiai, Budapest, 1961, 532–533. (Eredetileg: Pesti Napló 1868. január 1.)

kaképes, egészséges író tényleg rászorul a segítségre, s ráadásul ugyanolyan módon segélyezendő, mint idősebb, kézzelfoghatóan munkaképtelen társai? Akkor viszont, amikor Vajda ennek ellenére folyamodott támogatásért, arra kényszerítette az egyesület döntéshozóit, hogy konceptualizálják, kimunkálják azt az új kategóriát, amely már nem az öregkorral vagy a tartós betegséggel járó segélyhez („a nyugdíjhoz”) kapcsolódott: egyszerűen – noha még csak negatív, nem támogatandónak ítélve – az írói segélyegylet mintegy feltalálta az irodalmi munkanélküliséget. A „nem igen tartozhatik a szabályok alá, kivált a pénztár jelen állásában” annak a kifinomult nyoma, hogy a pénztár állásától függően – kivételesen ugyan –, de máskor mégis támogattak hasonló helyzetbe került szerzőket.

Az átmeneti munkaképtelenség történetileg is részben más megítélés alá esett, mint a tartós munkaképtelenség, fakadjon az betegségből, balesetből vagy legyen az aggkor folyománya. Az, hogy a segélyegylet alapszabályaiban nem található objektív kritériumok a szegénység meghatározására, nem tekinthető véletlennek, s nem egyszerűsíthető le kizárólagosan arra sem, hogy a segélyegylet vezetőisége mozgásteret kívánt hagyni maga számára a jogosultak eldöntésének kérdésében. A Vajda ügye kapcsán lezajlott polémia azt jelzi, ahogyan a segélyegylet a precedens értékű döntések ódiumát is vállalva – a segélyezés nem irodalmi jellegű előzményeire támaszkodva – megpróbálta meghúzni a határokat az irodalmi segítségnyújtás különféle esetei között. Az irodalmi munkanélküliség és az irodalmi nyugdíjformák feltalálásának folyamatában nem kis jelentősége lehet tehát annak, hogy néhány évtizeddel a megalakulás után, a segélyegylet 1905-ös tájékoztatója már önálló kategóriaként különítette el a munkaképes, de valamilyen oknál fogva keresni nem tudó írókat. Pontosabban a korábbiaknál tágabbra nyitotta a segélyezés kritériumait, amikor így fogalmazott: az egyesület „célja előregedett, munkára képtelen, betegség vagy a sors egyéb csapásától sújtott vagyontalan magyar írókat, elhunyt írók özvegyeit és keresetre képtelen korban vagy állapotban levő árvaikat segéllyel gyámolítani.”²⁸ Az egyesület tehát lassan és óvatosan nyitott az elszegényedett munkaképes írók irányába is, párhuzamosan és nem függetlenül attól, ahogyan a század végére a nyugdíjrendszer kidolgozása után az állam maga is a munkaképesek munkától való ideiglenes megfosztottságát már nem kizárólagosan bűnként, betegségként, a notórius és szankcionálandó csavargás valamely eseteként, hanem akaratlan, szándékolatlan, az illetőtől független és segítő állapotként, hivatáscsoportokra lebontott társadalmi jelenségként kezdte értelmezni.²⁹

²⁸ *A Magyar Írók Segélyegylete. Tájékoztató az egyesület mivoltáról, rendeltetéséről és működéséről, az egyesület alapszabályaival*, Athenaeum, Budapest, 1905.

²⁹ Az állami szerepvállalás megjelenéséről magyar vonatkozásban lásd BÓDY Zsombor, *A „szociális kérdés” kezelésének alternatívái a 19. század végén. Az 1891-es kötelező betegbiztosítási törvény keletkezése*, Korall 2001/5–6., 72–93.

6. Az irodalmi szolidaritás eltérő ideáljai és az állami szociálpolitika kialakulása

6.1. Az irodalmi segítségnyújtás hivatásosodásának (újabb) fordulatára adott válaszok: az állami szerepvállalás – és annak elutasítása

A Magyar Írók Segélyegyletének kialakulása plasztikusan kirajzolja azt az új mozgásteret, amelybe az épp létrejövőben levő modern (irodalmi) értelmiség került.³⁰ Ennek az új társadalmi rétegnek a súlyát mutathatja, hogy a szakmai csoportokká való szerveződése közben hányféle társadalmi szerepet vállalt fel (vagy át), s ezáltal hogyan tett szert társadalmi presztízszre. A szociális problémák szakmai csoportokon belül való megoldásának igénye, amelyet a szervezet a 19. század közepének irodalmi életében megtestesített, a szakmai identitás és a hivatásként felfogott irodalmi tevékenység erősödésének az egyértelmű jele. Épp a segélyegylet esete, a megszervezésébe, létrehozásába belefektetett kitartó munka, a körülötte folyó, késhegyre menő viták mutatják a szakmai önszerveződés státusát az irodalmon belül és kívül egyaránt. Az, hogy egy sor jeles egyéniség szerepet vállalt az egyesületben, s a titkárként tevékenykedő Gyulai Pál egyrészt pesti jövedelme kiegészítését látta benne, másrészt komoly éthoszt kapcsolt hozzá hosszú időn keresztül, jelezheti, hogy megalapítói a segélyegyletet eredetileg a szakmaként művelt irodalom gondjaira adott hatékony válaszként fogták fel. Az egyházi és a kebelbaráti segélynyújtás lehetőségeinek beszűkülése, a népesség (az irodalom esetében maguk az írók) nagyobb mobilitása és a nagyvárosi szegénység megjelenése folytán olyan rés jött létre, amely kitűnő terepet nyújtott a szakmai csoportoknak az önmegmutatásra, s ez egyben maguknak a modern szakmáknak a belső szerveződését és tagolódását is meghatározta. Ez a helyzet az irodalmon belül (de nyilván nemcsak itt) azért kedvezett a modern hivatástudat kialakulásának, mivel a szakmabeliekkal vállalt sorsközösség ideálján keresztül egy sikeres, hatékony, önszerveződő társadalmi önképpel kecsegtetett. Ez az önkép jól illeszkedett az 1850-es évek vezető és a segélyegylet megszervezésében is oroszánrészt vállaló magyar kulturális csoportosulásának, az „irodalmi Deák-pártnak” a felfogásához. A csoport tagjai ugyanis számtalan esetben választották szét a társadalmat és az államot, azt sugallva, hogy az utóbbi hiánya nélkül is létezhet életerős nemzet, míg az előbbi nélkül vajmi kevés esély van erre.³¹ Ennek a modellnek a logikája, amely az 1850-es években az abszolutista államhoz való lehetséges társadalmi viszonyulásnak egyfajta tájékozódási pontjaként működött, a társadalmi önszerveződésnek, s ezen belül a szakmai szerveződés-

³⁰ Ennek kvantitatív vizsgálatát elvégezte MAZSU, I. m.

³¹ Lásd SZAJBÉLY, I. m., 199–216.

nek igen nagy értéket tulajdonított. Tehát nemcsak a segélyegyletben az ellenállás bujtatott formáját sejtő állam alapozta meg a kölcsönösen gyanakvó viszonyt, hanem maga az egylet is (akárcsak a társadalmi és ezen belül a szakmai önszerveződés számos intézménye) már eleve a társadalom és állam kettéválasztásán alapult. Ez a distinkció akkor állította komoly dilemma elé a segélyegyletet és egyben a szakmai önszerveződésnek ezt a modelljét, amikor a már teljesen másként kinéző államformában az állam egyre gyakrabban fogalmazta meg igényét a segélyezés egységes, állami szintű megoldására.³² E az új helyzet (amely nem korlátozható kizárólag a nyugdíjtörvény elfogadásának kérdésére és időszakára) a hivatásosodó irodalmat azért is érzékenyen érintette, mivel a szakmai függetlenségnek, és a hatékony önszerveződésnek épp a szakmai segélyezés kapcsán megfogalmazott korábbi önértelmezését látszott megkérdőjelezni. A fennmaradt szórványos források rálátást engednek arra, hogy az 1870-es években is titkári tisztséget betöltő Gyulaiban és társaiban az írói segélyezés kérdésében állami feladatot látókkal szemben komoly elvi ellenérzések fogalmazódtak meg. Ezek elsősorban már nem a szociális kérdéstről szóltak, hanem az írói hivatás korabeli, a segélyegylet létrejöttébe beleágyazott önértelmezésére engednek rálátni. Gyulai és társai az új helyzetben arra kérdeztek rá: nem jelent-e az állam jelenléte valamilyen mérvű kiszolgáltatottságot is egyben, nem hordozza-e magával a szakmai önbecsülés csökkenését, nem a szakma működésképtelenségének a jele-e valójában? Az állami szociálpolitika megjelenésének, a segélyezés önálló szakmává válásának első jelei ezért minősülhettek az írói segélyegyleten belül az irodalmárszakma „belügyeibe” való beavatkozásnak, s ezért válhattak ki több esetben is felháborodást.

Ezek egyike, a Szontagh Pál kijelentései által kavart vita, különösen is fontos. Szontagh 1871 decemberében, képviselői minőségének súlyánál fogva is fajsúlyos cikkben tette szóvá, hogy – meglátása szerint – mennyire visszaeső helyzetet eredményez az egyesületeknek az állam segítségét kérő gesztusa. Hozzászólásában élénken ecsetelte a helyzetet, s az írói segélyegyletet is azok közé a szervezetek közé sorolta, amelyek – a tornaegyletektől a segélyegyletekig – szívesen bíznák az állam gondjaira magukat. Gyulai 1871. december 21-én, a Pesti Naplóba írt válaszában vádként, kisebbségi szegyenként fogta fel a helyzetet, s hevesen bizonygatta, hogy az általa is vezetett, de a nyilvánosság előtt csaknem tíz évig szinte kizárólag általa képviselt egylet soha, semminemű segítség céljá-

³² Az 1891-es kötelező betegségbiztosítási törvényről és az 1907-es balesetbiztosítási törvényről: BÖDY Zsombor, *A „társadalom kora”. Munkásbiztosítás és munkaiügy Magyarországon a 19. és a 20. század fordulóján*, Aetas 2004/1., 5–30.; SZIKRA Dorottya, *Az 1891. évi betegségbiztosítási törvény végrehajtása*, Aetas 2004/1., 31–48. A kérdésre lásd még: SZIKRA Dorottya, *Modernizáció és társadalombiztosítás a 20. század elején = Körkép reform után*, szerk. AUGUSZTINOVICS Mária, Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest, 2000, 11–27.

ból nem fordult az államhoz.³³ Gyulai heves tiltakozása szimptomatikus értékű volt: hozzászólása ugyanis az egyletnek mint polgári társulásnak olyan ideálját mutatta, amely a társadalom önszerveződő erejéből kinövőként értelmezte magát. Ebben az önszemléleti felfogásban annál erősebb, önszerveződőbb, egészségesebb egy társadalom vagy annak valamely rétege, közege (például az irodalom), minél jobban, hatékonyabban tudja megszervezni önnön működését. Mindenféle külső beavatkozás (főként az államé) gyanúra adhat okot, hiszen vagy a társadalom, illetve ebben az esetben az irodalom életképtelenségét bizonyítja, vagy pedig kártékony hatalmi hierarchiákba sodorhatja az irodalmat. Gyulai tiltakozásában nem nehéz felismerni annak az időszaknak a történeti genealógiáját sem, amelyben az írói segélyegylet ötlete fogant, illetve amelyben – csaknem egy évtizeddel később – e közösség megszervezte magát: az 1850 utáni és kiegyezés előtti időszak irodalmi közgondolkodása sikeresen apellált a társadalom és állam kettéválasztására. Nem is lehet meglepődni ezen, hiszen a szétválasztás szorgalmazói funkcionális különbségtételt nyújtottak maguk és olvasóik, hallgatóik számára: abban a helyzetben is életképesnek mutatták a társadalmat és értelmesnek a társadalom önszerveződési mechanizmusait, ha közösségük államként nem működhetett vagy az állam irányításába kevés eséllyel szólhatott bele. Ez a nagyon is fontos különbségtétel játszott közre a nyilvános szféra számos egyesületének létrejötténél, s hogy mennyire életbevágó társadalomfilozófiaként állt az „irodalmi Deák-párt” által kezdeményezett irodalmi intézmények kezdeteinél, az épp e kései vitából pillantható meg egészen tisztán. Ugyanis – más egyletekkel látszólag ellentétben – az írói segélyegylet (legalábbis Gyulai látlete értelmében) nem kívánt az állam gondoskodó szerepének egyfajta közvetítője, az állami szociálpolitika integráns láncszeme lenni. Nem a segítségnyújtó intézmény segélyben való részesítése ellen való büszke írói öntudat hadakozott Gyulai írásában az állami segítségnyújtás ellen, hanem egy társadalmi eszmény: az önszerveződő társadalom és ezzel együtt a magát megszervezni kívánó és tudó irodalom „kis társadalmának” ideálja, amely ugyanakkor céljainak sajátos, a társadalom más, magukat hasonló módon megszervező szeleteivel (tehát más szakmákkal) szemben is deklarálta függetlenségét. Ebben a sajátos társadalomszemléletben és az e társadalomszemléletbe ágyazott irodalmi kommunikációs modellben az állami bürokrácia intézményeire való (teljes) hagyatkozás szégyenteljes tettnek minősült. Gyulai tiltakozásában jól szemrevételelezhető, hogy az 1870-es évek fordulóján hogyan ütközik a professzionális segítségnyújtás két modern logikája: a szakmai önszerveződés (amely a társadalom és az állam szétválasztásában a társadalom, s ezen belül a modern szakma önszerveződési képességeinek és egyben

³³ Pesti Napló 1871. december 22.

függetlenségének a garanciáit látja), illetve az állami segítségnyújtásnak a szakmai szolidaritásokat integráló szociálpolitikája. Jól kivehető, hogy az utóbbi feltűnése a segítségnyújtás korábbi, századközépi, „szakmaiiasodott” (a hivatásosodás által érintett) társadalmi logikáit nem hagyta érintetlenül. Racionáléi a modern irodalmi szakma olyan új dilemmáit hozták felszínre, mint az értelmiségi függetlenséggel szembeállított segítségnyújtó állam iránti potenciális „lekötelezettség”, a szakmai kiscsoportos érdekek (köztük az irodalmi értelmiség) háttérbe szorulása más, az állam által előnyben részesített érdekek okán. De ugyanígy kételytelivé vált az egyesületek fénykorában olyannyira kikristályosodott önszerveződő társadalom eszménye és a politikai érdekeknek ebben felvállalt szerepe is. Gyulai Pál már a független értelmiségi társadalmi szerepvállalásaként fogalmazta újra az 1850–1860-as éveknek egykori kényszerű különbségtételét az állam és társadalom között: az írói segélyegylet ügyében való 1871-es állásfoglalása a politika, illetve az állami bürokrácia aktivizálódására, önállósulására, hivatásosodására és a politikai érdekeknek az állami érdekekkel való összefonódásának új helyzetére adott közvetett válaszként is olvasható.

Szontagh és Gyulai vitájában Gyulai nemcsak az írói segélyegylet nevében, hanem a szakma („irodalmi hivatása”) nevében lépett föl: egyenest szakmája „becsületének” védelmében beszélt, s nem túlzás beszédében a szakmai érdekvédelem egyik első explicit szövegét látni. Nem véletlen, hogy Gyulaira olyan könnyen illett ez a szerepvállalás: a segélyegylet nem sokkal korábban került ilyen, az írók, illetve a szakma érdekvédelmét felvállaló szerepbe, s ott is Gyulai jeleskedett ebben. Arról a korábban, egy másik összefüggésben már említett epizódról van szó, amikor Gyulai a segélyegylet titkáráként Vajda „munkaadóját”, Heckenast Gusztávot kereste fel, s a szervezet nevében tárgyalta egy, a szerzőnek nyújtandó kölcsönről. A kudarcba fulladt tárgyalás után ugyancsak az egylet nevében hivatalos egyezkedésre hívta Vajda hitelezőjének ügyvédét, aki – nem Vajda, Heckenast, Gyulai vagy az egylet valamely tisztségviselője iránti egyéni, hanem – „az egylet iránti tekintetből” egyezett bele az adósság részletekben való törlesztésébe. Jelentésszerű, hogy nem Vajda és rejtélyes hitelezője folytatták le a tárgyalásokat: Gyulai a hitelezőt képviselő ügyvéddel egyfajta szakmai megfelelőjeként, partnereként látszott tárgyalni. Úgy, ahogyan az ügyvéd valakinek az érdekeit képviselte, Gyulai is egy szakmai érdekképviselő nevében lépett fel: ugyan kivételes esetként, de a Vajda-afférban a neves irodalmár kénytelen-kelletlen olyan új kulturális mintázatot vezetett be az irodalmi rendszerbe, ami az épp akkortájt erősödőben levő nyugati munkásmozgalmakban már nem volt ritka: a szakmai érdekképviselő (szakszervezetek által képviselt) elvét.

A segélyegylet a szakmai érdekképviselő elvének számos árnyalatát kimunkálta az írókkal való kapcsolattartás első és legintenzívebb időszaka alatt, amely

kétségtelenül egyben az egyesület legnagyobb presztízsű éveit is jelentette: az 1860-as években Gyulai és kollégái ugyanis nemcsak a jogi közvetítő szerepében léptek fel – amint azt a Vajda János ügye is bizonyítja –, hanem olyan közvetítő szerepet vállaltak, amely a segítséget személytelenné stilizálta, egyre intézményesebb természetűvé tette. Például azokban a helyzetekben, amelyek korábban egy nagylelkű támogató, mecénás közvetlen kapcsolatát hozták volna magukkal, nagyon gyakran fordult elő, hogy a támogató az egyesület szakmai közvetítésével, közvetett módon támogatott. A mecénási helyzeteknek ez a fajta személytelenedése (és ezáltal átalakulása) az irodalmi hivatásosodásnak olyan strukturális átalakulása irányába mutat, amelyek közül ebben az összefüggésben talán a piaci kapcsolatok személytelenedése lehet fontos. Az olyan eljárások, mint amelyre a Fővárosi Lapok hívta fel a figyelmet 1864-ben, a segélyegylet 1860-as évekbeni történetében nem voltak ritkák: „Egy beteg író részére gr. Károlyi György mint a parádi fürdő birtokosa a fürdői évszak alatt teljes ellátást ajánlott. Aki e javadalmat használni akarja, az írói segélyegyletnek kell fordulnia.”³⁴

A Magyar Írók Segélyegyletének vitái az állami szerepvállalásról az írók segélyezésében hatékonyan munkálták ki az egylet szakmai közvetítő, érdekérvényesítő, érdekképviselői intézményi szerepét, s olyan új összetevőit hozták létre a hivatásosodó irodalomnak, amelyek révén szembenézett a szakma határaival a szakmai és nem szakmai intézményes viszonyával, s ezáltal is kimunkálta a „szakmai érdek” képzetét az irodalmi rendszerben, illetve hatékonyan kidolgozta az irodalom és az irodalmár szakma autonómiájának ideológiáit.

6.2. Az irodalmi segítségnyújtás professzionalizálódásának (újabb) fordulatára adott válaszok: az állami szerepvállalás – és annak igénylése

Gyulai Pállal ellentétben Vahot Imrét csöppet sem zavarta volna, ha írói minőségében kap állami segítséget. De – az 1840-es és 1850-es évek jeles szerzőjének, szerkesztőjének és irodalmi vállalkozójának nagyobb bánatára – csak ideig-óráig részesült állami kegydíjban. Visszaemlékezéseinek tanúsága szerint ugyanis az 1860-as években tönkrement és betegeskedő szerző 1867 után az elsők között használta ki az állami segítségnyújtás kínálókozó lehetőségeit, és írói érdemeiért részesült néhány évig állami támogatásban, miután eredmény nélkül folyamodott az írói segélyegyletnek. Gyulaival szemben Vahot számára látszólag egyenértékűnek minősült a szakmai alapon való állami és az ugyancsak szakmai kritériumok szerint történő társulati, kollegiális segélyezés. Sőt amikor visszanyúlt az írók és főként a maga (illetve egykoron a családja) számára nyújtandó segít-

³⁴ Fővárosi Lapok 1864. január 5., 11.

ség indoklásához, még az 1840-es évekbeli, a személyes, a mecenatúra és vállalkozói érdekesség között ingadozó, Petőfinek nyújtott támogatását is ugyanoda sorolta:

Én több ízben folyamodtam rendes nyugdíj végett, hogy emlékirataimat az anyagi gondok, mindennapi bajok nyomasztó súlya nélkül dolgozhassam ki, de soha sem hallgatták meg kérelmemet; holott ha azt, amit Szlávy miniszterelnök elvett tőlem, az írói segélyegylet rögtön kipótolja, – ami iránt siker nélkül folyamodtam – nem oltottam volna ki életem világát szándékosan – s nyugodtan folytatom megkezdett munkámat. A szegénységgel küzdő, akár kezdő, akár pályavégzett író nem halála után, hanem életében kell gyámolítani. – Ugyan mi lett volna Petőfiből, ha, mikor legelőször Pestre jött, azonnal föl nem segítém őt?³⁵

Ha hinni lehet emlékiratainak – több kollegájával, például Vajda Jánossal ellentétben – Vahot nem a segélyegyletet, de mégcsak kulcsfontosságú szereplőjét, Gyulait sem tette felelőssé a szakma részéről elmaradt segítségért, hiszen visszapillantásának záró részében az írói segélyegylet titkárát a korszak egyik kitűnő írójaként emlegeti,³⁶ tehát a szakmai segélyezés elveit érintő kritikáját távolról sem személyes ellenszenv vezérelte. Vahot esete az írói segélyegyletnek egy, már a korábbiakban részletesen szétszálazott dilemmáját is láttatni engedte: az intézmény óvakodott attól, hogy az író életében segítse, hiszen a segítség objektív kritériumai hiányoztak vagy akarva-akaratlanul is bizonytalanok voltak.

A Vahot-ügy egy korai, még kevésbé kiforrott változata volt annak az irodalmon belülről is egyre többször megfogalmazódó igénynek, hogy az állam önnön szociális feladatáért nézzen szembe a munka és a munkaviszony kérdéseivel. Hogy ez az állami szerepvállalás mennyire nem volt rendszeres és stabil, s hogy mennyi csalódáshoz vezetett az írók körében is, azt Vahot segélyezésének az esetlegessége is kirajzolhatja: az állami szociálpolitika érvényesülésére az irodalmon belül az 1873-as hírhedt gazdasági krach utáni összeroppanást követően még igen sokat kell várni – nem véletlenül követi a Magyar Írók Segélyegyletének megalakulását az újságírókat hasonló logika mentén tömörítő szervezet létrejötte, s ebből a perspektívából tekintve ugyancsak teljesen érthető az 1870-es években többször is elhangzó felhívás egy írói betegpénztár létrehozására.

³⁵ VAHOT Imre *Emlékiratai*, Budapest, 1881, 453–454.

³⁶ *Uo.*, 461.

7. Milyen nemzet is az, aki ínségben levő írókat támogat? Az irodalmi szakma mint gazdasági érdekközösség – a nemzet mint gazdasági közösség

Az írók segélyegyletének megszervezéséről, majd működéséről szóló vitákban és a levéltári forrásokban nem kevés szó esik a támogatók köréről: a sorsjegyet vásárlók, a filléreiket felajánlók ugyanúgy előkerülnek, mint a nagylelkű intézmények vagy akár városok. Kétségtől egyáltalán nem érdektelen, hogy kik támogatták azt az intézményt, amelynek a maga során ugyancsak a támogatás volt a hivatása, de most csak a támogatás egy személytelenebb szereplőjét – a nemzetet – érintő beszédmódnál állnék meg.

Ebben a diszkurzív mezőben a segítő nemzet olyanként jelent meg, amely nemcsak kulturális közösség, eredetközösség vagy államközösség,³⁷ hanem amely gazdasági közösség is.³⁸ Ennek a nemzetszemléletnek nincsenek olyan erős nyomvonalai, mint a korábbiakban említetteknek, ám számos irodalmi jelenséget is alapjaiban véve határoz meg: az írói és művészi segélyegylet mellett kétségtől az írói segélyegylet is ilyen jelenség. Amennyire meg tudom ítélni, az irodalmi keretek között paradox módon ez a nemzetszemlélet a gazdasági kudarcból nőtt ki: abból a tapasztalatból, hogy a hivatásként művelt irodalomból nemcsak meggazdagodni lehet, hanem mélységesen elszegényedni is. Ez a tapasztalat is segítette kitermelni ki egy sajátos protekcionista elvrendszert az irodalomról való beszédben: eszerint az irodalom folytonos gazdasági védelemre szorul, s a nemzetnek mintegy feladata ezt biztosítani.

A gazdasági nemzetépítésnek ez a sajátos szótára számos korábbi logika re-funkcionalizálódását, teljesen új szerepbe való kerülését is eredményezi. Az egyik leglátványosabb váltás annak az elvnek a történetében következik be, amelyet az utóbbi években Dávidházi Péter tárt fel különösen meggyőzően: a vindikatív gondolkodásában.³⁹ Az új logika szerint az, hogy a nemzet ennyire látványosan óvja gazdaságilag irodalmát, Európa előtt ugyanennek a nemzetnek és irodalmának egyszerre biztosítja létjogosultságát, sőt olyan primátust látszik szerezni, amelyre régóta nem volt példa:

³⁷ Ezek kitűnő áttekintése, eltérő módszertani keretekben: DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Akadémiai–Universitas, Budapest, 2004.; S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Balassi, Budapest, 2005.; SZAJBÉLY, I. m.

³⁸ A gellnerianus szempontot, amelynek értelmében a modern nemzet létrejötte összefügg a gazdasági modernizációval és a gazdasági-foglalkoztatási szerkezet strukturális átalakulásával, kimondatlanul érvényesíti: SZAJBÉLY, I. m., illetve MARGÓCSY, I. m. Lásd még: GELLNER, Ernest, *Nations and Nationalism*, Ithaca, Cornell U.P., 1983.

³⁹ DÁVIDHÁZI Péter, *Per passivam resistentiam. Változatok hatalom és írás témájára*, Argumentum, Budapest, 1998, 85–206.

És így talán már elközelgett ama várva várt és reménylett időnek teljessége, hogy a magyar nemzet irodalmi szolgálatában álló és állott fiait ajándékozással nemcsak szükségben és betegségben fölsegélhesse, hanem méltóan jutalmazhassa, és ők is, mint az elaggott színészek, már jelenen, előlegezendő nyugdíjjal elláttassanak – oly pazar bőkezűség után, minőt Európában egy nemzet sem tanúsított írói iránt és aminővel már most Európának színe előtt a magyar is bátran fölléphet: noha még nem kitűnő, de mindenesetre más nemzetek sorába szépen beillő példájával.⁴⁰

Érdemes észlelni azt a fontos szerkezeti váltást, amely a Garay- és Vörösmarty-gyűjtéstől a segélyegylet gyűjtési és forráseloszlási mechanizmusáig bekövetkezik, hiszen ez nem kevésbé befolyásolja a nemzetről való beszéd e sajátos vonulatának a tagoltságát ebben a rendszerben. A Garay- és a Vörösmarty-árvák javára történő gyűjtések még a nemzetet mint adományozót úgy jelenítik meg, úgy, mint „aki” tudja, hogy milyen célra ad, s a lehető legkonkrétabb módon befolyásolja is a forrás elosztását. A nemzet nemcsak segélyez, de dönt is a források elosztásáról. A segélyegylet ügyében a szakma már döntő közvetítőnek láttatja magát: a nemzet ugyan segélyez, de döntő módon nem szólhat bele, hogy kit segítsenek: a szakma belső önrendelkezése felülírja az adományozó partikuláris érdekeit. Ebben a szemléletben a segélyegylet a szakma képviselőjében úgy szemléli magát, mint aki a szakmán kívülieken jobban ismeri önnön értékeit, érdekeit, szükségleteit, s épp ezért hivatott arra, hogy „belügyként” kezelje önnön tagjainak ügyeit. A nemzet mint gazdasági közösség és a szakmai érdekközösség érzékeny és törékeny viszonya ez, ahol az egymásra utaltságnak a törékeny rendje számos esetben feslik föl. A szakmává válásnak kétségtávol ez is az egyik forrása: amikor a nemzetre már nemcsak mint (gazdasági) támogatóra tekintenek, hanem ennek az oly fontos támogatónak már a korlátairól is beszélni kezdenek – arról, hogy a szakmának is vannak sajátos érdekei, s ezek nem mindig egyeznek meg a (támaszt nyújtó) nemzetével.

Az 1840-es évektől kezdve a Védegylet és számos hasonló kezdeményezés (például a művészi és szerzői jog)⁴¹ esetében markánsan gazdaságira hangolt protekcionista eszmény finomítása, a vindikatív gondolkodás nagy hagyományú kérdéseire való átirása történik meg a segélyegyletnek abban a diszkurzív rendjében, amely az íróit gazdaságilag óvó nemzetről, a gazdasági érdekközösségről, s a nemzet és írók gazdasági érdekek által (is) vezérelt viszonyáról szól. Mindez

⁴⁰ *Memorandum a magyar írók segély-egylete ügyében*, 2.

⁴¹ Ezt korábban már értelmeztem: T. SZABÓ, „Mi van egy névben?”. A kérdés ritka szakirodalmából lásd még: VÖLGYESI Orsolya, *Egy siker kudarca Kuthy Lajos pályafutása*, Argumentum, Bp., 2007, 24–39.

láthatóvá teheti a nemzeti irodalomnak olyan nagyon fontos fogalomtörténetét is, amely más típusú beszédmódokban általában elfedve marad: az irodalmi nemzetépítésnek a gazdasági logikáit, s a gazdasági érdekközösségeként szemlélt nemzetet. A segélyegylet története annak is látványos példája, hogy ez a nemzet-fogalom a nemzeti irodalom 19. századi kánonjának és rendjének kimunkálásában mennyire fontos szerepet töltött be.

Számos hozadéka van annak, hogyha az irodalom hivatásosodását nem fogjuk fel kizárólag a társadalomtörténetre tartozó, az irodalomtörténet szempontjából peremkérdésnek. Ugyanígy vezethet távolabbra, ha a Magyar Írók Segélyegyletének történetét nem kizárólag hatalmi kérdésként vagy az állami szociális politika előtörténetének valaminő érdekfeszítő adalékként fogjuk fel. Hiszen ha nem redukáljuk jelentéktelen adalékká, akkor érthetővé teheti az irodalom hivatásosodásának, modern szakmává való átalakulásának (s egyben társadalomtörténeti értelemben vett modernizációjának) néhány jellegzetességét (például azt, hogy az elesettekkel való törődés hogyan válik látszólag furcsa módon a szakma autonomizálódásának egyik kulcsjelenségévé), a szakma modern értelemben vett szakmaként, hivatásként való létrehozásának számos mechanizmusát, s több tekintetben – másként nehezen feltárható módon – rálátást biztosít a szakmához való viszonyaink archeológiájára, berögződéseink, gondolkodásunk történeti rendjére.